

Гутарка

з мастацтвазнаўцам Марыяй ВІННІКАВАЙ

Ці задумваліся вы, што кожная дэталё беларускага народнага касцюма — гэта цэлая гісторыя, поўная загадак, магчымасць спасцігнуць таямніцы роду і беларускага нацыянальнага характару? Вядомы мастацтвазнавец, старшы навуковы супрацоўнік аддзела старажытнабеларускай культуры Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Марыя Віннікава ведае гэта лепей за іншых. Яна аўтар шматлікіх артыкулаў аб беларускім традыцыйным касцюме, пра наш нацыянальны строй распавядае на лекцыях, у тэле- і радыёперадачах, увесь час адшуквае нешта новае ў экспедыцыях, музейных сховах, архівах — нездарма менавіта Марыя Мікалаеўна было даручана распрацаваць навуковае абгрунтаванне і падабраць матэрыял для ўвасаблення яго ў серыі памятных манет «Беларускі касцюм». Мы сустрэліся, каб пагутарыць, у музеі Цэнтра даследаванняў беларускай культуры. Атачэнне са старых збаноў, посцілак і кроснаў вельмі пасавала размове...

«Завивание намитки — это такая бабская премудрость, кою описывать не берусь...»

— Марыя Мікалаеўна, мяне ўразіла, як у Нацыянальным мастацкім музеі падчас канферэнцыі, прысвечанай юбілею Язэпа Драздовіча, вы паказвалі рэканструкцыю завивання наміткі, зробленую вамі па малюнках Драздовіча... Гэта адзінкавы выпадак, калі традыцыйны касцюм дапамагае аднаўляць карціна, літаратурны твор, мемуары?

— Дапамагае ўсё. Самае каштоўнае, вядома, — знойдзенае ў экспедыцыях, сустрэчы з носьбітамі. Дзве першыя рэканструкцыі завивання наміткі я пераняла менавіта ад носьбітаў. Мне пашчасціла ў 1991 годзе пабыць у экспедыцыях на Палессі, дзе мы сабралі цудоўную калекцыю частак традыцыйнага касцюма. Цяпер жа няма такога, каб можна было прыехаць на вёску і цалкам узяць строй. Ён існуе па частках. І вось у Лунінецкім раёне знайшлі намітку, ці, як яе яшчэ называюць, намётку. І мне пашансавала сустрэць бабулю, якая ўспомніла, як у іх завівалі гэтую намётку, яна паказала нам гэта на сваёй сяброўцы. Дарэчы, спосаб быў адзін з самых найскладанейшых. Я тут жа хуценька запісала сабе і замялявала, што за чым круціць і ў які бок, як складваліся канцы. Другі спосаб, у тых жа экспедыцыях, але ўжо ў Кобрынскім раёне, таксама мне распавяла бабуля, больш за тое — перадала прылады, якія дапаўнялі той галаўны ўбор. Валасы ў Кобрынскім раёне скручвалі ў бублік на патыліцы, але пад гэты бублік падтыкалі прыладу, драўляную падковападобную пласцінку, абштытую палатном, якая называлася хахалык, паўзверх адзявалі чапек, і ўсё гэта замацоўвалася разам з прычоскай. І толькі потым завівалі галаўны ўбор ручніковага тыпу — плат. Ён адрозніваўся ад наміткі тым, што мог аздабляцца толькі на ачэлі, якое накладалася на лоб,

а канцы простыя, але там вельмі тонкае палатно, у адрозненне ад наміткі, якія звычайна з больш грубага палатна. Доўгі і вельмі шырокі плат завіваўся на галаву, утвараючы пластычную аправу да твару. І ззаду доўгі канец накідваўся на хахалык і замацоўваўся ўторкнутай у яго шпількай. Бабулька і яе мне падарыла — падобныя да шавецкіх, з перламутравымі галоўкамі. Плат звісаў амаль што да каленяў. І калі жанчына ішла, плат струменяўся за ёй, як анёлава крыло. І вось гэтыя два выпадкі дапамаглі мне потым разабрацца з астатнімі наміткамі. Я пачала прыглядацца да старых фотаздымкаў, вычытваць фрагменты ў кнігах, у таго ж Паўла Шпілеўскага. Нават па яго малюнках за малёвачка можна адроз-

бой не павязеш, яны біліся. Самыя кемлівыя даследчыкі фатаграфавалі нашых жанчын у трох ракурсах, і гэта ўжо вельмі добрая дапамога ў рэканструкцыі спосабаў нашэння галаўных убораў. Таму што толькі на тэрыторыі Беларусі тады яшчэ захоўваліся гэтыя старажытныя агульнаславянскія галаўныя ўборы. Нават на мініяцюрах у летапісах XI стагоддзя і на фрэсках таго часу яны адлюстраваныя. Калі шкляныя пласціны заканчваліся, некаторыя даследчыкі прасілі жанчын зняць з сябе галаўны ўбор неразвітым. І везлі яго ў Санкт-Пецярбург, таму што там, у Рускім музеі, існаваў этнаграфічны аддзел, куды звозіліся этнаграфічныя матэрыялы з усёй Расійскай імперыі. Нам пашчасціла, што туды трапілі некаторыя беларускія жаночыя галаўныя ўборы ў завітым стане. Праляжаўшы сто гадоў на паліцах, яны,

А раней такога падзелу не было. Калі матэрыяльны складнік наміткі захаваўся, а нематэрыяльны знік разам з носьбітамі, мая задача — аб'яднаць нематэрыяльнае з матэрыяльным, каб вярнуць у наш ужытак прыгожыя беларускія строі, якія без галаўнога ўбору выглядаюць незавершанымі. Нядаўна я была ў мазырскім музеі «Палеская веда», прачытала лекцыю пра касцюм Усходняга Палесся, правяла майстар-клас, падчас якога ясна відно: нават калі жанчына не апранута ў строй, але на ёй навітая намітка, яна змяняецца, ствараецца пэўны вобраз.

— І як бы вы акрэслілі гэты вобраз? Да якога ідэальнага жаночага вобраза імкнуліся нашы продкі?

— Вобраз духоўнай чысціні і прыгажосці. Галаўны ўбор быў белы — лён у нас на Беларусі спецыяльна

акруглялі фігуру. А Неглюбскі строй, дзе захаваўся вельмі старажытны тып паяснога адзення — панёва, наадварот, павялічваў клубы. Маларыцкі строй — таксама манументальны, не кажу ўжо пра светкі ўсходнепалескія, заходнепалескія, у якія ўстаўляліся кліны па баках, каб пашырыць. Яны падкрэслівалі талію і акруглялі клубы спецыяльнымі шырокімі рубцамі.

— То-бок жанчына павінна была выглядаць моцнай, дужай?

— І ў той жа час элегантай. Бо ўсе нашы строі захоўваюць элегантнасць.

— Пра што сведчаць тыя ж гарсэцікі...

— Так, былі гарсэцікі, у заходняй частцы Беларусі, шчыльна па таліі. Але яны шыліся не самімі жанчынамі, іх замаўлялі спецыялістам. Выкарыстоўваліся спецыяльныя лякалы, каб гарсэцік добра сядзеў. А на Палессі, напрыклад, амаль не насілі гарсэтаў. Калі і насілі, дзесьці на Століншчыне, у Лельчыцкім раёне, гэта былі такія нагруднікі, не вельмі і прыталеныя, без вытачак. Проста дэкаратыўны элемент, які дапаўняў строй, падзяляў фігуру на пэўныя прапорцыі.

памятнымі. Дзве ці тры сарочкі маёй бабулі — дарэчы, я ўсё жыццё шкадавала, што не пабачыла ніводнай сваёй бабулі і ніводнага дзядулі, яны памерлі рана, а я позняе дзіця, пасляваеннае. Мама была выдатнай ткальляй, я ад яе шмат пераняла. Некаторыя рэчы ўва мне, відаць, генетычна закладзеныя. Дык вось, мама распавядала, як яе бабуля хадзіла ў царкву — ні ў кога, казала, такога строю больш не мелася. Асаблівым быў чапек чырвонага колеру з чатырохкутным донцам, абвіты невялікай намітачкай, арнаментаванай на канцах, і канцы гэтыя спускаліся па баках, як вушкі. Мама распавяла мне пра ўсе часткі строю сваёй бабулі, у мяне былі толькі сарочкі, астатняе дапоўніла па яе расказах і намалявала. Паясы, як у Неглюбцы, плечыныя на сцяне, андарак насілі доўгі, але падтыкалі спераду, ззаду атрымліваўся такі кулёк. Называлася — «насіць андарак кубарам». Свой малюнак я паказала на канферэнцыі, на якой прысутнічаў вядомы даследчык традыцыйнага беларускага касцюма і мастак Міхась Раманюк. Ён кажа — усё добра, але галаўны ўбор нейкі не такі. Я адказаў: не магу з вамі спрачацца, сама не бачыла, намалявала так, як мне сказала мая мама. Праз тыдзень сустракае мяне Раманюк у тралейбусе — мы з ім недалёка жылі — хапае за руку і кажа: «Твая праўда. Быў такі чапек». Але не сказаў, дзе бачыў, я сама пачала шукаць і знайшла два такія галаўныя ўборы ў Санкт-Пецярбургу, у Расійскім этнаграфічным музеі і Музеі антрапалогіі і этнаграфіі імя Пятра Вялікага (Кунсткамера) Расійскай акадэміі навук.

— А ці расшыфроўваеце вы сімвалы, закладзеныя ў народным строі? Цяпер жа вельмі шмат версій сустракаеш, звязаных з эзатэрыяй, з народнай магіяй, з міфалогіяй...

— Расшыфроўка вельмі простая. Арнамент апаясвае сарочку, таму што гэта дадатковы аб'ект. Арнаментаваныя росшвы ўстаўляліся там, дзе полкі сарочкі шыліся, — гэта таксама аб'ект. І няважна, які арнамент. Ён размяшчаецца там, дзе рэжацца палатно, дзе палатно заканчваецца.

— Значыць, там, дзе рэзалася палатно, было нібы слабае месца абароны супраць злых сіл, і яго трэба было ўмацаваць?

— Так. Усё было прадугледжана. Ткацтва — жаночае рамяство, якое заварожвае. Можна ж было проста зрабіць... А вось якія танюцікі фартушкі ткалі,

зразумець, што, напрыклад, на Кобрыншчыне так завівалі платы, а ў Цэнтральнай Беларусі ўжо па-іншаму. Што яшчэ мне дапамагло — музейныя калекцыі. Калі напрыканцы XIX — пачатку XX стагоддзя збіраліся матэрыялы на беларускіх землях, збіральнікамі былі мужчыны. Еўдакім Раманюў адзначаў, што наміткі ў Беларусі завіваліся вельмі разнастайнымі спосабамі, але не зафіксавалі іх. Павел Шэйм сумленна прызнаўся: «Завивание намитки — это такая бабская премудрость, кою описывать не берусь — не сумею». Але ў этнографію ўжо на той час былі фотопрылады, не лічбавыя і не плёначныя, а са шклянымі пласцінамі, якіх многа з са-

вядома, сталі сплюшчаныя, але ўсё-ткі я магла іх разгледзець, напрыклад, дазвол надзець іх, не развіваючы, на галаву манекена. Гэта дапамагала ў аднаўленні спосабаў іх нашэння. Пасля такой рэканструкцыі часам выяўлялася, што ў нашых калекцыях ёсць усе часткі такога касцюма, у тым ліку галаўны ўбор. Але тая намітка захоўвалася скручаная ў сувоўцы, а інфармацыя, як яе насілі, не было.

— Выходзіць, ёсць два складнікі ў такіх галаўных уборах — сам матэрыял і спосаб завивання, і адно без другога існаваць не можа?

— Так. Мы цяпер вывучаем матэрыяльную спадчыну і нематэрыяльную.

адбэльвалі, таму што белае палатно атаясамлівалася з Боскім святлом, з Боскай ласкай. І чалавек, апрануты ў белае, быў нібы пад апякунствам вышэйшых сіл. Жанчына, строй якой завяршаўся бялюкім галаўным уборам, была ў чысціні духоўнай.

— А што датычыцца постаці? Што там падкрэслівалі? Наколькі я ведаю, талію — у адрозненне ад рускіх сарафанаў?

— Па-рознаму. Успомніце нашы андаракі — чатыры полкі напавуваўнянай ці ваўнянай тканіны, якую ў дробныя складкі збіралі па таліі, а потым запраасувалі ў даволі шырокія складкі, як у Калінкавіцкім строі. Яны, наадварот,

Таямніца прабабулінага чырвонага чапца

— Вялікая частка вашых даследаванняў прысвечана менавіта галаўным уборам. Як для вас утварыўся такі кірунак? Магчыма, быў нейкі выпадак, ці ў вашай сям'і захоўваўся нейкі асаблівы галаўны ўбор?

— Сапраўды, усё пайшло з сям'і. Мая сям'я, паходжаннем з Добрушкага раёна, пераязджала з месца на месца, і перад самай Вялікай Айчыннай вайной апынулася ў Растоўскай вобласці. Потым вярнуліся ў Беларусь, а ў 1953-м пераехалі ў Карэла-Фінскую ССР. І ўсюды мама перавозіла з сабой рэчы, якія былі для яе вельмі